

Glossa Iuridica

VIII. évfolyam

KÜLÖNSZÁM

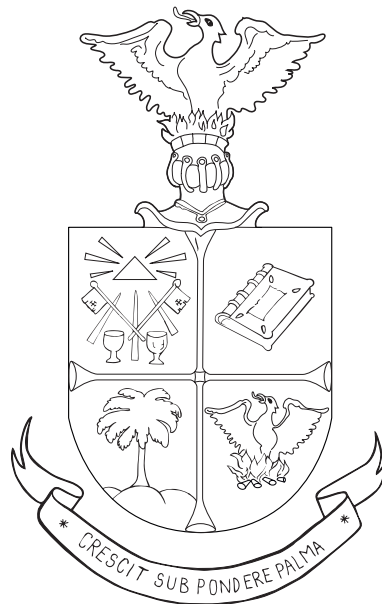

Glossa Iuridica

VIII. évfolyam

KÜLÖNSZÁM

VÍRUS ÉS ETIKA

Budapest, 2021

Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar

ÉLETÜNK ATTÓL FÜGG, AHOGY MÁSONK VISELKEDNEK

BIRHER Nándor
egyetemi docens (KRE ÁJK)

1. Bevezetés

Triviális a tanulmány címe, azonban a COVID 19 idején egyre több-, és mélyebb jelentésűvé válik a tartalma. Az eddig rejtetten, automatizáltan működő egymásrautaltság új horizontokat kap azáltal, hogy a társadalmi kooperációt – jelenleg egy vírus terjedésének megakadályozása miatt – tudatosabbá kell tennünk. Kiderül, hogy nem egymástól független individuumok jól szervezett összessége, hanem élő és egymásra utalt közösség vagyunk.

Az életem attól függ, hogy a lázas beteg maga megy-e bevásárolni? Vagy éppen attól, hogy a vonaton a mellettem ülő hajlandó-e maszkot viselni. Ezek az újabb, a járvány kapcsán tematizált felismerések. Vannak azonban ennél mélyebb, már beidegződött mechanizmusok is. Attól (is) függ az életem, hogy hajlandó-e az orvos hálapénz nélkül segíteni? Vagy éppen lehet-e korrupció nélkül munkához jutni? Esetleg a bőrszínem miatt a kellesténél kicsit tovább térdelnek-e a nyakamon a rend őrei? Vagy az élet elejéről gondolkodva: támogatják-e szüleim az abortuszt?

A járvány jelen szakaszában nem csak a COVID-19 vírussal, hanem a részben ehhez a sokkhoz kapcsolódó beidegződések működésképtelenné válásával is szembe kell néznünk, és egyre tudatosabban kell odafigyelnünk az egymásrautaltságunkra – a járványon túlmutató kérdésekben is.

Mintha egy új időszak kezdődne, egyik napról a másikra minden megváltozott, és mi ebben a megváltozott világban keressük még mindig a kényelmes helyünket. Csakhogy a kényelem fenntartására úgy tűnik nem elégséges az eddig bevett, individualizmusra épülő eljárási rend.

Az élet igazából találkozás. Élet a másik nélkül nem jöhet létre. Éppen emiatt, a másik miatt, a remény útja csak közösségi út lehet. Erre már Plátón is felhívta a figyelmet, aki az erényeket, különösen is az igazságot az emberek közösségén, az államon keresztül mutatta be.

Mára – bízunk benne – már eléggé tudatos ahhoz az emberiség, hogy túlságosan magas árat ne kelljen fizetnie a kényelméért. Nem akarunk háborút a civilizált világban, nem akarjuk elveszíteni a bőséges hozammal kecsegtető részvényeinket, nem szeretnénk lemondani a nyaralásról sem. Mi lehet hát a megoldás? Újra kell szervezni a világ rendjét. Változtatni kell a több száz éve beidegződött államszervezési (közigazgatási) módszereken, hiszen új eszkö-

zök, új adatok állnak rendelkezésre. A lehetőség adott, sőt, 'köszönhetően' a COVID-19-nek már rá is kényszerülünk erre.

Az átszervezés első lépése az alapvető igazságok megértése. Ilyen alapvető igazság az, hogy „életünk attól függ, ahogy mások viselkednek”. Szoros kapcsoltságban vagyunk egymással és az egész anyagi valósággal. Az individualizmus szükségszerűen csak hamis illúzió lehet – akkor is, ha nagyon elterjedt illúzió. A felismerést mindössze néhány évtizede elemzik tudományos alapossággal a komplexitástudomány keretein belül. Talán ezért is késett a komplexitás tudatosításának gyakorlati hasznosítása.

A közgondolkodás inkább az individuumok mechanikus kapcsoltságágában, a 'társadalom-gép', 'autopoietikus (zárt) rendszer' kategóriákban értelmezi a valóságot, amely kategóriák szavatossága már az első világháború gépesített gyilkolásában lejárt. Nem gépekre, hanem életre van szükség. Azaz a mechanikus rendszerelméletet fel kell váltania a komplexitás felismerésének. A fogaskerekek vagy az önszerveződő sejtek világa még nagyon messze van az élet teljességének, azon belül pedig a lélekkel élő ember életének bonyolultságától, összetettségétől.¹

Első lépésben a valóság bonyolultságát, és kapcsoltságát kell felismerni. Ezt követően válik szükségessé a társadalmat irányító elvek újragondolása. Mindez azonban egyáltalán nem egyszerű.

A mondat, hogy „Szeresd uradat Istenedet teljes szívedből, és felebarátodat mint önmagadat” ugyan magától értetődő, hiszen legalább kétezer év gondolkodását alapozta meg. Mégsem értenénk, sőt meg sem hallanánk ezt az alaptételt akkor, ha nem alakult volna ki kétezer éve Izrael földjén, majd az egész Római Birodalomban a Názáreti Jézus követőinek kapcsolati rendszere és az erre a rendszerre épülő episztemológia.

A feltételek ma is adóttak a változásra, és a változásnak lehet akár a COVID-19 is az elindítója. Nem tudjuk, véget ért-e a járvány, vagy most kezdődik, abban azonban biztosak lehetünk, hogy a globális cselekvés technikai lehetőségeit javarészt megteremtettük, és van egy impulzus is, ami a változások forrása, vagy legalábbis előre mozdítója lehet.

1 HOMICSKÓ Árpád Olivér (szerk.): *Technológiai kihívások az egyes jogterületeken*. Budapest, Patrocinium, 2018.

2. Minden emberi cselekvés alapja a kommunikáció

Az is bizonyos, hogy a cselekvés homlokterében a kommunikáció áll. Itt azonban nem feltétlenül a médiára, mint a negyedik hatalmi ágra kell gondolnunk, hanem a lényeglátó, tényleges párbeszédre. A COVID kapcsán egyértelművé vált az információcserén alapuló együtt-cselekvés fontossága.²

A fecsegés ugyan nagy jelentőséggel bír, a feladata azonban kimerül abban, hogy hozzásegítsen a kommunikáció érdemi szereplőinek egymásra találásához. A kommunikáció közege ugyanis részben vezérelt, részben spontán. A vezérelt kommunikáció esetében minden betűnek ára és jól mérhető forrása van. Szempontunkból lényegtelen, hogy ezt az árat kormányok, lobbyérdekek vagy NGO-k fizetik.

A spontán kommunikáció viszont szinte ellenőrizhetetlen (bár az ellenőrzésre irányuló törekvések egyre erősödnek), egyszerre van meg benne a tömegek bölcsessége és a bárgyú összeesküvéselméletek sokasága.

A valóságban ez a kétféle kommunikáció kapcsolódik össze bonyolult hálózatban, folyamatosan hatva egymásra.

Ha magát a tényleges hatásmechanizmust nem is lehet leírni, a kommunikáció irányát mindkét típus esetén lehet szabályozni egy világos küldetés mentén: a kommunikáció szövete segítse elő azoknak a szakértőknek a tállkozását, akik az adott témában felelősen képesek nyilatkozni. Az emberek kommunikációs kapcsolatának ez a tudatosítása lehetővé teheti azt, hogy a felmerülő kérdéseinkre mielőbb, a lehető legnagyobb tudásmennyiség bevonásával próbáljunk meg választ találni.

Azaz legyen egy olyan nyitott felület, amelyben a hivatalos és nem hivatalos ajánlások segítségével el lehet jutni azon szakemberekhez, akik az adott kérdésben képesek a válaszok megtalálására. Hangsúlyozzuk, legalább olyan fontos az, aki jó szakembert tud ajánlani (és esetleg felelősséget is vállalni érte), mint maga a jó szakember.³

A folyamat (ami a kommunikáció terében zajlik) főbb lépései tehát a következők:

2 A témában mélyreható elemzést Z. KARVALICS László végzett *Infodémia* című, megjelenés alatt álló monográfiájában.

3

Megértés	Probléma felismerése, megfogalmazása, kihangosítása (érzékelhetővé tétele)
	Problémához kapcsolódó kérdések megfogalmazása, kihangosítása (érzékelhetővé tétele)
Belátás	Eljutás a szakértőkhöz, ⁴ szakértőket ajánló központok feltárása
	Szakértők felkészítése a feladatra (a problémához kapcsolódó kérdések értelmezése)
	Szakértők közötti kommunikációs csatorna kialakítása
Döntés	Eredmény kommunikálása, kihangosítása

1. táblázat. Forrás: saját szerkesztés.

Bármelyik elem hiányzik, nem jöhet létre eredményes problémamegoldás. Az eredményhez feltétlenül szükség van magának a problémának a feltárására ugyanúgy, mint a megfelelő szakértőkhöz való eljutásra, a szakértők munkájára és az eredmények kommunikálására. Bármelyik rendszerelem hiánya diszfunkcióhoz vezet. Ezideig nagyon kevés hangsúlyt helyeztünk a szakértőkhöz való eljutásra, a szakértők megfelelő 'hitelesítésére'. A COVID-19 megmutatta, milyen komoly szerepe van a hírek valóságtartalmának szűrésére, a megfelelő, jellemzően különböző területekről származó szaktudás bevonásának és a szakértői munka összehangolásának.⁵

A hatékony munkának van még egy fontos összetevője is: magának a problémának kellő súlyúnak kell lennie ahhoz, hogy a megoldására szolgáló 'kritikus tömegű' szakembert össze lehessen gyűjteni. Ehhez feltétlenül tudatosítani kell a probléma súlyosságát, vagy nagyon egyszerűen kell megfogalmazni magát a problémát. Sokszor a klímakérdés azért nem vetődik fel kellő súllyal, mert képtelenek vagyunk megérteni vagy éppen megértetni annak jelentőségét. A COVID-19 viszonylag egyszerűbben megérthető: ha elkapod, jó eséllyel szenvedsz és meghalsz. Ezzel szemben viszont ki veszi komolyan azt, ha kicsit melegebb lesz minden évben, vagy ha kicsit több vihar van? Miért lehet 'kötelezőbb' maszkot viselni a villamoson, mint megfelelő helyre dobni az elhasznált elemet? Pedig mindenki tudja, egy eldobott ceruzaelem legalább ezeröttszáz liter vizet mérgez meg. A COVID problémák azonnal érzékelhetőek

4 A kérdésről részletesen: BIRHER Nándor: A források hatékony elérése a munkaerőpiacon az igazságosság, a bizalom, és a nyilvánosság elveinek alkalmazásával. *Deliberationes*, 2016/1-2, 25-38.

5 Erre jó példa hazánkban a tudást központosító, önkéntes alapon külföldi szövegeket fordító orvoscsoport.

szemben a fenntarthatóság problémáinak elhúzódóan tapasztalható jellegével.

A COVID-dal kapcsolatban láthattuk, a kellően artikulált probléma hívja elő azokat az erőket, amelyek képesek a probléma megoldására. A probléma megoldásához azonban megfelelő szabályozásra is szükség van. El kell jutnia oda a közösségnek, hogy megértse, nem vicc az, ami zajlik. Vissza kell térni a valóság valóságosságának a megértéséhez. Jónéhány évtizede a valóság egyre „virtuálisabb, szimuláltabb”⁶ formában igyekszik feltűnni az emberi episztémében. Helyenként azonban muszáj a valóságba ütközni. Ez a becsapódás viszi tovább az emberi gondolkodást. Pilinszky Jánosnál szebben (és bonyolultabban) aligha lehet mindezt megfogalmazni:

„Jelen akartunk lenni minden áron, s legfőképpen épp jelenlétünket semmisítettük meg. Igaz, a tükörben minden fokozottan együtt van. Ami kívül esik rajta, látszatra semmi, valójában egyedül érdemes. Miután pedig épp ez az egyedül érdemes vált sivataggá: a tükör minden gazdagságát, meglepetését semminek találjuk. Van azonban a tükörnek egy nagy és kárhozatos előnye. Az, hogy végletesen manipulálható. [...]

Marad tehát a kérdés: összetörhetjük-e a tükört saját erőnkéből? Nem tudom. Aligha. Amit tudok, egyedül annyi, hogy Isten időről időre átvérzi a történelem szövetét, s a szituáció kegyelméből az ember ismét engedelmessé válik. Auschwitz ma múzeum. Mégis a vitrinekben fölhalmozott tárgyakon föllelhető ütések és kopások a század, az élet betűi. Örök tanulság. Akik itt e jeleket »leírták«, sose jutottak el talán mondataik megfogalmazásáig. Újabb bizonyíték amellet, hogy a valódi dolgok mennyire kívül esnek a személyes teljesítmény belátható határán. A valódi érték (túl a publikációk zűrzavarán, a kommunikáció örök békéjében és csöndjében) terített asztal, amihez mindenki hivatalos, ahol mindenki jóllakhat, anélkül hogy bárkit is megrövidítene. Az isteni kontextusban: legtöbbször más, aki az értéket megéli, s megint más, aki esetleg megírja. Mit számít? Isten az, s egyedül ő az, aki ír: a történések szövetére vagy a papírra.

Hangosan gondolkodom. Ahogy nincs egyéni megváltás, kollektív megváltás sincsen. Mégis a jótett interperszonális, közvetlenségében univerzális jellege: a »másikban« mindig mindenki jelenlétének konkretizálása. Hasonlóképpen: nincs kiút a képzelet drámájában a legvégletesebb eltávolodások átvállalása nélkül. Ha a »vallásos művész« mai rendeltetési helye egyáltalán megjelölhető: az egyedül a végletes türelem és testvéri megosztottság posztja lehet. S talán épp ezzel, hogy valamennyien, kivétel nélkül a lehető legtávolabbra kerültünk

6 BAUDRILLARD, Jean: *A szimulákrum elsőbbsége*. <https://www.scribd.com/document/75327861/Jean-Baudrillard-A-szimulakrum-els%C5%91bbsege> (2020. 10. 24.)

– jutottunk legközelebb egy »evangéliumi esztétika« megvalósításához. Napjainkban lehetetlen Isten időbeli inkarnációját összetévesztenünk Isten utolsó eljövételével. Hitünk semmiképp se lehet idegen azzal a halálos gyöngeséggel szemben, amire egyedül a vereség Istene nyújthat orvoslást, az a nyilvános emberi vereség, amibe mintegy eleve bennfoglaltatott a föltámadás fokozhatatlan intimitású, isteni megfelelője.⁷

A valódi érték tehát: „terített asztal, amihez mindenki hivatalos”. Minden társadalmi rendnek ezt az asztalt kellene szolgálnia. Műszóval ezt hívják szolidaritásnak.

3. Szolidaritás

Ahhoz azonban, hogy a szolidaritás tényleges megvalósulásáig jussunk, a gondolkodásmódunkon kell változtatnunk. A mások viselkedésére való fokozottabb figyelmünk emelhet bennünket egy jobb életminőség szintjére.

Természetes, hogy mindennek az alapjánál az ember két legnagyobb képessége kell, hogy álljon: a tudása és a hite. Mindkettő egyformán fontos, hiszen nem juthatok el a tudáshoz, ha nem hinnék abban, hogy van értelme, és nem hihetnék, ha nem tudnám, hogy mit higgyek. A tudásmenedzsment mellé oda kell rendelni a 'hitmenedzsment' fogalmát is. Az emberi akarat irányításának fogalmát. A célok kijelölésének és követésének művészetét. Ezen a területen még adós a kultúránk, valahogy képtelenek vagyunk arra, hogy céljaink meghaladják önzéseinket és a személyesen és kollektíven rendelkezésünkre álló időt. Pedig ezt is lehetne módszeresen elemezni. A tudáskormányzás mellett fel kell nőnie a hitkormányzásnak is. Ha lenne ilyen tudomány, minden bizonnyal könnyebb lenne a vallási fanatizmusokkal, vagy éppen az egosíták kiégett depressziójával is szembe nézni. A tudás és az akart szabadságának együtt kellene állnia egy közös cél megvalósítása érdekében.

Tudjuk azonban, hogy a közös célok ideje régen lejárt, azonba az élet kemény tényei, mint például a járványok, vagy a háborúk, vagy a klímakatasztrófák mégiscsak újra és újra a célokra irányítják a figyelmet. Érdemes kihasználni a pillanatot, és végiggondolni a céljainkat.

Első és legfontosabb az orientációs pont megtalálása. Ezt a pontot nevezhetjük a legalapvetőbb életösztönnek, metatudásnak,⁸ kollektív tudásnak. Olyan, a történelem tapasztalatain és az emberi lét alapvető sajátosságain alapuló

7 PILINSZKY János: A „teremtő képzelet” sorsa korunkban. <https://mek.oszk.hu/01000/01016/01016.htm> (2020. 08. 11.)

8 A kérdést részletesen tárgyalja Z. KARVALICS i. m. 70-73.

információkról van szó, amelyek „vezérjelentés”⁹ formájában meghatározzák a túléléshez szükséges cselekvési módokat. Ezek egyébként nagyon gyakran egyszerű szabályok formájában hagyományozódnak tovább generációról generációra. Ilyen parancsok az alapvető vallási parancsok is, mint például: a bajban levőnek segíteni kell. Vagy: nem lehetsz önző. Ezek az orientációs pontok azok, amelyek a közösség túlélése érdekében képesek a rövidtávú (hiszen az egyén élete is 'rövidtávú' a közösség életéhez képest) igényeket felülírni.

Jellemzően ezek a vezérjelentések homályba borulnak, ha nincs közvetlen fenyegetés a közösségre nézve. A kényelmes hétköznapiak pontosan emiatt erősítik az önzést, és szinte láthatatlan módon pusztítják el a közösség védekező-képességét. Az önző ugyanis csak rövid távon lehet életképes, mivel a túléléshez szükséges spontán kooperáció helyét átveszi a mechanikus érdektelenség.

A jólét (a kihívásmentesség) vezet a vezérjelentés elhomályosulásához. Ezért lehet igaz a találó megjegyzés, ha Isten igazán próbára akarta volna tenni a szenvedésekkel megkísértett Jóbót, – akinek a történetét a Bibliában Jób könyve írja le – akkor nem küzdelmet, hanem még több kényelmet és sikert adott volna neki. A vezérjelentés elhomályosulásánál veszélyesebb a vezérjelentés torzulása. Ennek talán a legjobb példája az egyre individuálisabb társadalmak megjelenése. Ezek szerint a narratívák szerint az egyén képes a teljes 'önmegvalósításra' tisztán az anyagi-pszichikai kontextusában. Mindez természetesen nem lehet igaz, hiszen az egyén véges és ez a vége az idő előrehaladtával egyre nyilvánvalóbb. Ennek a ténynek az elhallgatása súlyos károkat okoz a társadalom életében is.

A problémák, különösen is az életveszélyes problémák viszont előhózzák azokat a vezérjelentéseket, amelyek a közösség túlélését mozdítják elő. Ez jelenik meg például a bajtársak összetartásában komplikált harctéri helyzetekben. Hasonló lehet a helyzet a COVID idején is, amikor mindenki mind szakmai, mind pedig hétköznapi beszédeiben e témával foglalkozik.

Nagyon lényeges lenne azonban, hogy ezeket a narratívákat valaki össze tudja hangolni, és a 'jó cél', azaz a szolidaritás mint a fenntarthatóság alapelve, elérése felé irányítani. Itt ugyanis nem csak magáról a kiszámíthatatlanul terjedő

9 „A nagy tét (például az életet fenyegető veszély) esetén az a szerepe, hogy a kulcsinformációhoz egyértelmű, félreérthetetlen és megkerülhetetlen cselekvés-utasításként kapcsolódva egyfajta »törvényként« üzemeljen. Amit a biológiai test szinte automatizmusként végez (elugrik a sebesen közeledő súlyos tárgy elől), azt a funkciót látja el a mesterkontextus a tudat komplexebb és kollektív kihívásai esetén is. (Ezt a szerepet látványosan töltik be a művelődéstörténetből megismert, változatos, vallás-hitelesítette »parancsolatok«.) A mesterkontextus hiánya alapvetően határozta meg a víruskihívásra adott válaszok formáját, minőségét és sebességét.” Z. KARVALICS i. m. 70.

betegségről, hanem annak társadalmi, gazdasági következményeiről is szó van. Ahogy megjegyeztük, ezek a következmények elvezethetnek bennünket akár az emberiség vezérjelentéseiig is, egy új kontextust létrehozva. Mivel a vezérjelentés norma, ezért egészen bizonyosan nem lesz megkerülhető a normativitás különböző szintjeinek a kérdése, a jog, az erkölcs és a vallás viszonyrendszere sem.

A társadalmi szolidaritás kérdése azonban történelmileg részben lejáratott téma, hiszen a nagy kollektivista elmebajok, úgymint a – náciizmus vagy kommunizmus – mindegyike vésszesen riasztó. Mindez azonban nem azt jelenti, hogy magát a közösségi együttműködésre épülő gondolkodásmódot kellene zárójelbe tenni, mindössze azt, hogy a kérdés nem egyszerűsíthető le individualizmus versus kommunitarizmus dichotómiára.

Ha valódi tudásmenedzsmentre törekszünk, akkor egészen a legalapvetőbb jelentésekig kell leásnunk, ellenkező esetben pontosan az alapozás fog elmaradni. Éppen ezért nem gondolkodhatunk felszínes kockázatelemzési narratívákban. Nem mondhatjuk, hogy a vírus miatt javult a levegő, kevesebb lett az asztmaroham, vagy kevesebben haltak meg influenzában, így a vírus még előnyös is az emberiség számára. Ahogy azt sem állíthatjuk, hogy a vírusnak pozitív hatása van a nyugdíjpénztárakra, hiszen a jogosultak közül hálnak meg a legtöbben. Ha megmaradnánk a tiszta logika szintjén, embertelen világot generálnánk. Ezért lényeges, hogy a tudásmenedzsment központjában mindig az az ember álljon, aki nem csak egy absztrakt (emberi) jogi fogalom, hanem olyan lelki lény, akinek van erkölce és hite egyaránt.¹⁰ Ellenkező esetben egyenes az út ahhoz a következtetéshez, hogy a fájdalom egyedül egy ember nélküli világban szüntethető meg, ezért az embert magát kell megszüntetni.

„Mindent összevetve, ma tehát egy globális világnézeti zsákutcában vagyunk; éspedig azért, mert e világ hatalmasai a maguk destruktív érdekeit követve felbontották az emberi tudás különböző területeinek harmóniáját, elvetették a magasabb bölcsességet, s csak a rövidtávon biztos szaktudást, illetve az általuk kreált ideológiákat helyezték a világnézeti vezér szerepébe. Ezáltal az emberi ismeret minden területe rabszolgá szerepbe került.”¹¹

10 WEÖRES Sándor mindezt a következők szerint fogalmazza meg *A létezés* című írásában. „Nézz meg egy kődarabot, egy kalapácsot, egy bokrot, egy paripát, egy embert: mindegyik keletkezett, pusztuló, határolt, egyéni, külön-lévő. De közös lényegük, a létezés, nem pusztuló, nem határolt, nem egyéni, nem külön-lévő. A létezés mindenben azonos. A sokféle keletkező és pusztuló alakzat: ez az élet. Az örök egymásután, melynek minden alakzat csak egy-egy állomása: ez a létezés. Az ember az egyetlen, aki a változóknak a névvel-rögzíthetőt keresi: értelme van. Az ember az egyetlen, aki önmagában az egyéni és feltételes dolgok alá, a közös és feltétlen létezésig ás: lelke van.” <https://terebess.hu/keletkultinfo/teljesseg.html> (2020. 08. 13.)

11 KUMINETZ Géza: *Megfontolások a világnézet(ek)ről*. In: BIRHER Nándor – KOLTAI Péter

Hangsúlyoznunk kell, az itt felvázoltak nem helyezhetők el a „meghaladott, érzélgős, tudománytalan”, a felvilágosodás óta jól kiforrott kategóriákba, hanem teljes komolysággal kell vizsgálni a helyüket abban a rendszerben, amelyet ökoszisztémának nevezünk. Éppen ezért minden tudásmenedzsment alapját kell, hogy jelentsék ezek a tények. Különösen is igaz mindez a politikai döntésekre. A patikamérlegesen kimért, látszólag logikus döntések helyét át kell, hogy vegyék az emberi, a belátásra épülő döntések.

4. Belátás

Az emberi ismeret önmagában is több mozzanattól áll. Szent Tamás ismeretelméletét a kanadai jezsuita Bernard Lonergan *Insight: A Study of Human Understanding* című munkájában fejt ki részleteiben, és állapítja meg, hogy a megismerés központi mozzanata a belátás. A megismerés útja a tapasztalat, belátás, döntés hármásából áll. Mindez természetesen egy egységet alkotva. Aki a teljesség megismerésére törekszik, annak kommunikációs, rendszerező, tanító, alapot létrehozó feladatai vannak egyszerre. A megismerés, és különösen is a teljesség megismerése komplex esemény, amelynek alapjánál a tapasztalat áll, azonban a megismerés folyamata elvezet a másik emberig ugyanúgy, mint az Istenig. A megismerés soha nem történik nélkülem és soha nem történik általam, állíthatjuk Martin Buber gondolatának parafrázisával.

A megértés az első lépés. Közvetlen viszony a tapasztalattal. A megértés alapja tapasztalás, de ennek csak első lépése a külső világ tapasztalása, sokkal jelentősebb ennél bensőnk megtapasztalására. Az észlelt adatokból „data of senses” a tudat adatai „data of consciousness” lesznek, amelyekből kialakul a közvetlen megértés „direct understanding”. Már maga a megértés elvezet bennünket a „valami történik – nem akarom elhinni” úton egészen addig, hogy felfogom magát az eseményt.

A megértést követi a belátás „insight”. A belátás folyamán feltárul az esemény lényege. Az esemény mögött rejlő értelem. A belátás a megértésnek az az egyedülálló mozzanata, amikor a közvetlen megértés során elének kerülő képekhez, tapasztalásokhoz valamilyen értelmes gondolati tartalmat rendelünk hozzá. Ez a fogalomalkotás, elvonatkoztatás, lényeglátás képessége. A belátásban az ember hozzárendeli az eseményhez a dolgok rendjéből fakadó értelmet.

A harmadik lépés a döntés, amelynek során az akaratunkkal arra törekszünk, hogy a megértés helytálló legyen, azaz hogy a felfogott, belátott valóságot (bennünk és körülöttünk) jól értsük. Ekkor már nincs jelen új információ, új

tartalom, ennek a lépésnek a lényege az elköteleződés és felelősségvállalás a jó, a helytálló megértés mellett. „Cselekedni kell” – a döntésben magunkra maradtunk (szabad akarat) a megvalósításban pedig közösségben vagyunk ismét.

Lonergan ismeretelméletében felismerjük, hogy a megismerés útja az adatoktól a helyes cselekvésig vezet. A jó megismeréséhez a valóság (nem csak a tények!) megismerése szükséges; a valóság megismeréséhez az igazságé (belátás, lényeglátás); az igazság megismeréséhez a felfoghatóé (nem csak tapasztalat hanem gondolkodás is); s a felfogható megismeréséhez végső soron adatok szükségesek. Így jutunk el a vélt igazságoktól a valóságig, a reménytelenségtől a remény tevékeny üzenetéig.

5. Mi a felvilágosodás?

A modern, felvilágosult ember a remény üzenetét mintha magában próbálná meg megtalálni. Erre bátorítja őt a modernitást megalapozó Immanuel Kant is a *Válasz a kérdésre: Mi a felvilágosodás?* című röpiratában. „*A felvilágosodás kilábalás a magunk teremtette kiskorúságból, merészség arra, hogy ne mások vezessenek, hanem a saját értelmünkre támaszkodjunk („Habe Mut, dich deines eigenen Verstandes zu bedienen!”).*

„A felvilágosodás az ember kilábalása maga okozta kiskorúságából. Kiskorúság az arra való képtelenség, hogy valaki mások vezetése nélkül gondolkodjék. Magunk okozta ez a kiskorúság, ha oka nem értelmünk fogyatékoságában, hanem az abbeli elhatározás és bátorság hiányában van, hogy mások vezetése nélkül éljünk vele. Sapere aude! Merj a magad értelmére támaszkodni! – ez tehát a felvilágosodás jelmondata.”

Látható, hogy a saját értelmünk csak a reménytelenül az égre, vagy önmagunkba meredő tekintetig vezet. Ha csak a saját értelmünket szolgáljuk (eigenen Verstandes zu bedienen), nem találjuk meg sem a teljes ismeret kommunikatív valóságát, sem a hit akaratot formáló erejét. Saját értelmünk szolgálata egyre reménytelenebb, hidegebb és gépiesebb világba vezet bennünket.

A remény eszköze a saját értelem bálványozása helyett a közösség megélése. Ilyen közösség a család, az állam, vagy éppen az egyház. Arisztotelész világosan fogalmaz a *Politika* című munkájában: „*A több faluból álló közösség a városállam, amely – hogy úgy mondjam – már eléri a teljes, önmagában való elegendőség (autarkeia) szintjét, s míg létrejöttének célja az élet, fennmaradásának célja a boldog élet. [...] Ezen túl pedig a végső cél, vagyis a legfőbb jó: az autarkeia, ami a végső cél és a legfőbb jó egyaránt. Mindebből tehát világos, hogy a városállam természetszerű, s hogy az ember természeténél fogva állami életre hivatott élőlény*”. Az államnak az élet

érdekében jött létre. A működése pedig a boldog életet kell, hogy szolgálja.

Világosan látszik az államoknak a fontossága, mindez azonban egy egyre nagyobb, globális kontextusban kell, hogy megjelenjen. Eszelősség azt gondolni, hogy bármely állam képes lenne önmagában, fenntartható módon működni. Jól elemezhető a kérdés Észak-Korea példáján (noha a példaként hozott ország is kapcsolatok millióival kötődik a globális érdekszférákhoz), vagy egyik gyermekkori olvasmányommal, Koszter atya utópisztikus, irredenta trilógiájával.¹² Az államnak és a közigazgatásnak biztosítania kell az egyre nagyobb tudáshorizontokhoz való illeszkedés képességét.¹³ Beszélhetünk itt tudástárak létrehozásáról is, de még ennél is fontosabb az eddig kevésbé tudatosított 'hitelesítési pontok' létrehozása. Itt nem csak az információ és *fake news* közti megkülönböztetésről van szó, hanem arról is, hogy vannak-e olyan felelős személyek, akik az adott témában együtt alkotni tudó szakembereket összehívják, és felelősséget vállalnak az általuk javasolt személy munkájáért, továbbá azért is, hogy a csoport összetétele a probléma megoldásának szempontjából a lehető legoptimálisabb legyen.

Ezeknek a csoportoknak az összeállítása dinamikus (és jellemzően időigényes) folyamat. Ez a megközelítés erősen különbözik a reformkorban felmerült és a szovjet időkben cizellált 'akadémiai' gondolkodástól. Ebben az új szemléletben ugyanis a problémák komplex kérdésekként jelennek meg, amelyekre csak együttműködésben adhatók válaszok. A nagy gondolkodók kora ebben az értelemben úgy tűnik tényleg lejárt.

Az igazgatásnak alkalmasnak kell lennie arra, hogy a mikro-szintektől kezdődően egészen a globálisig képes legyen az egyes cselekmények összehangolására. Ezt a kérdést részletesen elemzi Czákó Kálmán a *Döntéshozatal* kézikönyve című kötetben.¹⁴ Az összehangolás mindig interakciót jelent, azaz tisztában kell lenni azzal is, hogy a folyamatban a cselekvés hatására minden résztvevő „folyamatosan” változik. (Nem csak az, aki a változást generálja). Sosem egyes eseményekben, szabályokban, hanem mindig interakciók szövedékében (folyamatában) kell gondolkozni. A helyesen működő igazgatási rendszer tehát az elérni kívánt cél érdekében folyamatos és rugalmas kapcsolatban kell, hogy álljon a szabályozás különböző szintjeivel. A klasszikus igazgatási piramisok helyét átveszik a rugalmasabb hálózati szerveződések.¹⁵

12 KOSZTERSZITZ József: Lurkó. Budapest, Élet, 1944, 203.; KOSZTERSZITZ József: Fulgur. Budapest, Élet, 1944, 236. KOSZTERSZITZ József: Iluska. Budapest, Élet, 1945, 373.

13 Z. KARVALICS i. m. 90.

14 BIRHER Nándor – BOROS István (szerk.): *Döntéshozatal kézikönyve*. Budapest, Patrocinium, 2013, 166.

15 BIRHER Nándor – BERTALAN Péter: *Hálózatokban*. Veszprém, Okter Nodus, 2014, 221.

Csakhogy a hálózatosodás sem lehet kizárólag spontán folyamat. A hálózatosodás irányításáért a kapcsolatokat menedzselő és kialakító személyek, intézmények lehetnek a felelősök.

Ezeknek a központok lehetnek az információ és tudáskormányzás¹⁶ valódi centrumai.

Részben ehhez kapcsolódó elképzelés a „digitális Bretton-Woods”,¹⁷ amelynek létrejötte természetesen valószínűtlen, ámde mégis lényeges tény lenne. Ennek a folyamatnak egyik fő funkcióját az alábbiak szerint foglalhatjuk össze. „A pénzügyi stabilitást biztosító globális koordinációs platform mintájára egy »digitális stabilitást« biztosító speciális, politikai-szabályozási intézmény (Digital Stability Board, DSB) megalapítására van szükség, amelyre számos mandátumot ruháznak át. A Centre for International Governance Innovation nevű »think tank« oldalán közzétett elképzelésről részletesen ld. Fay (2019).”

Valószínűtlen, hogy valóban reális esély lenne napjainkban arra, hogy a világot néhány kiáltvánnyal, átalakítsuk, ugyanúgy az sem valószínű, hogy egy titkos vagy nem titkos világkormány képes lenne irányítani mindent.

Ezzel szemben viszont az egyes döntési szinteken jól körvonalazott és tudatosított érdekeket össze lehet kapcsolni egy egységes rendszerbe, amit nevezhetünk a ’tudatosított érdekek hálózatának’. Ennek a hálózatnak a menedzsmentje, pontosabban a menedzsmentstruktúrák kialakítása a közeljövő kihívása. Ezt viszont csak és kizárólag egységes értékrend mellett lehet megvalósítani. Ezért minden szerveződés az értékek azonosításával kezdődhet meg. Ha ez megtörtént, megindul az önszerveződés is, anélkül, hogy abba különösebben bele kellene avatkozni. Az egyes önszerveződések menedzselése tehát a vezetők alapvető felelőssége.

Az imént elmondottakkal kapcsolatban két fontos szempontot kell még megjegyezni. Egyrészt a ’tudatosított érdekek hálózatának’ feltárásában nagyon nagy szerepe lehet a mesterséges intelligenciának, illetve a nagy mennyiségű rendelkezésre álló adatnak, másrészt pedig ha már globálisan gondolkodunk, érdemes eljárni azzal az elképzeléssel is, mi lenne, ha az egyetemes szolidaritást mint vezérelvet tűznénk ki magunk elé általános célként.

Az önszerveződés vizsgálata során még egy sajátosságra kell odafigyelni, amire Z. Karvalics hívja fel a figyelmet: az önszerveződés fontos komponense a „népi tudomány” is, mint emergens és adaptív helyi tudás:

„Ez jól kapcsolódik ahhoz a felismeréshez, hogy célszerű az állampolgárokra is tudáserőforrásként és nem pusztán felhasználói végpontként tekinteni. Az,

16 Z. KARVALICS i. m. 98.

17 Z. KARVALICS i. m. 103.

hogy sokan közülük az infodémia hatásait erősítik fel, nem ok arra, hogy a közösségek közötti és feletti tudáscserében játszott szerepük és felértékelődésük trendjét visszafordítsuk. A járvány során közmegegyezés alakult ki abban, hogy a személyes kapcsolatok pókfonalain keresztül nagyon nagy jelentősége volt az adott helyen megélt tapasztalatok hiteles megjelenítésének egészen másutt is, mert jelentésteli üzeneteket hordoztak (például az olasz kórházak infernójáról közzétett privát tudósítások világszerte nagyban járultak hozzá a veszélyérzet megerősítéséhez szerencsésebb területeken) és hozzájárultak egy közös tudás megteremtéséhez. A jövő szempontjából biztató, hogy az állampolgárok máris tömegesen vesznek részt olyan tudományos programokban, ahol sokak hozzájárulása kell egy fontos eredmény eléréséhez.”¹⁸

6. Felelősség

A felelősség nem kényszer. Lényege pontosan abban áll, hogy szabadon tudunk dönteni, és a szabadságunkból fakadóan számot is tudunk adni a tetteinkről. Felelős csak az tud lenni, aki szabad. Aki képes az akarata szerint cselekedni. Az 5.0 társadalom a felelősség társadalma, és ezzel együtt a szabad akarat társadalma lesz. A szolidaritás nem megkerülhető akkor, amikor a jólét nem tartható fenn a pazarló formájában, mivel a jóléti társadalmakban egyre kevesebb az ’örökös’. A szó szellemi és biológiai értelmében egyaránt. Azaz egyre kevesebb az utód, és egyre kevesebben vannak azok is, akik a régi értékeket átadnák a következők számára. Éppen ezért egyre nagyobb szükség van azokra az emberekre, akiknek az egyetlen vagyona az élet tisztelete és szeretete. Hogy ebben a kontextusban hogyan lehet majd megszervezni a tudatosított értékek globális hálózatát, a következő évek jelentős kérdése lesz.

„A rendszerátmenethez nélkülözhetetlen emergenciából csak akkor marad elég a folyamatban, ha minél több fejben minél több, a szükséges változ(tat)ásokat értelmező mesterkontextus eredményez olyan elmozdulásokat, amelyek a lokalitások egy irányba mutató változásait felerősítve irányt mutatnak a szükségessé váló globális keretrendszerek kollektív innovációjához.”¹⁹

Egészen biztosan fel kell ismernie az emberiségnek azt az alapigazságot, hogy a küldetése nem a környezete ’felélése’, hanem éppen az ellenkezője, magának kell ’táplálékká’ válnia, értéket kell előállítania a rövidre szabott földi léte során. Valódi érték pedig csak az lehet, amit másoknak adunk.

18 Z. KARVALICS i. m. 104.

19 Z. KARVALICS i. m. 134.

7. Összefoglalás

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy a COVID-19 megjelenése, aminek valószínűleg csak a nyitánya egy új időszaknak, lehetőség arra, hogy a módszeres gondolkodás segítségével képesek legyünk:

- felismerni a vezérjelentések fontosságát;
- felismerni a tudás-szervezők és hitelesítők, 'a belátás' fontosságát;
- felkészülni az 5.0 (fenntartható) társadalomra való átállásra.

Egyúttal pedig bizakodjunk abban, hogy mindez nagyobb fájdalom nélkül meg tud történni.